

ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ. ПОЗАШКІЛЬНА ОСВІТА

УДК 37.091.4:021.3

DOI: 10.37026/2520-6427-2019-100-4-130-133

Лариса БЕРЕЗІВСЬКА,

доктор педагогічних наук, професор,

член-кореспондент НАПН України,

директор ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського

НАПН України, м. Київ

В. О. СУХОМЛИНСЬКИЙ ПРО РОЛЬ БІБЛІОТЕКИ В ОРГАНІЗАЦІЇ МЕТОДИЧНОЇ РОБОТИ ШКОЛИ

У статті на основі аналізу педагогічних праць В. О. Сухомлинського розкрито його ідеї стосовно ролі бібліотеки в організації методичної роботи школи. Виявлено, що в освітньому просторі Павлівської середньої школи вагоме місце відводилося бібліотеці як дієвому засобу підвищення фахового рівня педагогічних кадрів, взаємного професійного збагачення членів педагогічного колективу, розширення методичних знань, а отже, досягнення нових форм і методів навчання та виховання учнів. Аргументовано, що ідеї педагога актуалізуються нині в умовах розбудови Нової української школи, сучасних інформаційних викликів, дискурсів про модель шкільної бібліотеки.

Ключові слова: В. О. Сухомлинський, школа, вчитель, методична робота, бібліотека.

В статье на основе анализа педагогических трудов В. А. Сухомлинского раскрыты его идеи о роли библиотеки в организации методической работы школы. Выведено, что в образовательном пространстве Павлышской средней школы важное место отводилось библиотеке как действенному средству повышения профессионального уровня педагогических кадров, взаимного профессионального обогащения членов педагогического коллектива, расширения методических знаний, а следовательно, постижения новых форм и методов обучения и воспитания учащихся. Аргументировано, что идеи педагога актуализируются в настоящее время в условиях развития Новой украинской школы, современных информационных вызовов, дискурсов о модели школьной библиотеки.

Ключевые слова: В. А. Сухомлинский, школа, учитель, методическая работа, библиотека.

The paper covers the main ideas regarding the role of a library in the organisation of methodical work at school suggested by V.O. Sukhomlynskyi in his Pedagogichnyi

kolektyv serednoi shkoly (Pedagogical community of secondary school), Metodyka vykhovannia kolektyvu (Methods of training community), Sto porad uchyteliv (One hundred pieces of advice for teachers), Pavlyska serednia shkola (Pavlysh secondary school), and Rozmova z molodym dyrektorom shkoly (Conversation with a young head teacher). It was found out that the library played an important role in Pavlysh secondary school, since it was an efficient means of improving and developing teachers' professional skills, exchanging professional experience, and acquiring new methodical knowledge, i.e. learning new forms and methods of training. The methodical work of the school included teacher's library, pedagogical library, head teacher's library, pedagogical discussion of methodical literature, discussion of books with pupils, selection of books for reading in out-of-school hours, discussion of methods of training, library circle, and discussion of problems of reading during teachers' meetings.

In the course of creative cooperation the teachers and the library developed the means how to connect the library with methodical work. Being rational kernels for information support of educational process, these means can obtain new life in modern school libraries. No doubt, school librarians should be well-informed about the content of training, curricula, and directions of methodical work, since they are responsible for school library acquisition and take part in providing information support to educational process using innovative forms and methods. V.O. Sukhomlynskyi's ideas are relevant now in the course of development of the new Ukrainian school, new informational challenges and discourses about the model of school library. The further research prospects can be focused on the study of the role of a library in the development of methodical knowledge of a young teacher.

Key words: V. O. Sukhomlynskyi, school, teacher, methodical work, library.

Постановка проблеми. Нині розбудова нової української школи залежить передусім від учителя, який «постійно працює над собою», «може готувати власні авторські навчальні програми, власноруч обирати підручники, методи, стратегії, способи і засоби навчання», про що йдеться в стратегічному документі – Концепції «Нова українська школа» (2016) [2, с. 16]. Саме тому сьогодні методична робота в школі як спеціально організована діяльність педагогічного колективу для підвищення фахового рівня, майстерності педагога є важливим чинником реалізації даної Концепції.

У системі заходів, різноманітних форм методичної роботи важливу роль відіграє шкільна бібліотека, яка здійснює інформаційний супровід освітнього процесу. Чи враховується нині на достатньому рівні шкільна бібліотека в освітньому процесі загалом і в методичній роботі зокрема? У розв'язанні цього питання може прислужитися досвід Павлівської середньої школи, ідеї її директора – видатного українського педагога В. О. Сухомлинського, які з роками набувають усе більшої актуальності в освітньому просторі, адже ґрунтуються на гуманістичних і людиноцентричних підвалинах. Так, голова Всеукраїнської асоціації Василя Сухомлинського О. Я. Савченко зазначає: «В. О. Сухомлинський створив інноваційну педагогічну систему на засадах гуманізму, глибокого вивчення особистості школяра, поєднання індивідуалізації з “мудрою владою колективу”» [3, с. 22].

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Результати історіографічного пошуку свідчать про системне й різноаспектне вивчення творчого доробку В. О. Сухомлинського українськими (М. Я. Антоненко, Л. Д. Березівська, І. Д. Бех, Н. М. Бібік, Л. С. Бондар, Г. І. Іванюк, Н. А. Калініченко, Я. П. Кодлюк, М. М. Марусинець, О. Б. Петренко, Г. П. Пустовіт, О. Я. Савченко, О. В. Сухомлинська, В. Л. Федяєва та ін.) і зарубіжними (Е. Гартманн (Німеччина), А. Керілл (Австралія), Сяо Су (КНР), Х. Франгос (Греція) та ін.) ученими й відповідно появу різноманітних наукових праць, які презентують ідеї педагога, надають їм нового звучання в сучасних реаліях.

Водночас потребують висвітлення міркування Василя Олександровича стосовно ролі бібліотеки в організації методичної роботи задля творчого їх осмислення педагогічними та бібліотечними працівниками закладів загальної середньої освіти в умовах розбудови нової української школи, що є **метою нашої статті**. Проаналізувавши педагогічну спадщину В. О. Сухомлинського, з'ясовано, що він порушував означену проблему в таких працях, як «Педагогічний колектив середньої школи», «Методика виховання колективу», «Сто порад учителів», «Павлівська середня школа», «Розмова з молодим директором» та ін.

Виклад основного матеріалу. Зауважимо, що в ході попередніх досліджень ми висвітлювали погляди Василя Олександровича стосовно виховання любові до книжки й до читання, важливості шкільних книгозбірень у соціокультурному просторі, освітньому процесі [1]. Зокрема, було встановлено, що педагог розглядав шкільну бібліотеку не лише як книгозбірню, а передусім як важливий засіб виховання

(духовного, морального, громадянського, патріотичного, розумового, естетичного, трудового) школярів через різні форми роботи (Кімната Думки, гуртки, свята, читання позакласної літератури тощо) та інформаційного забезпечення навчання дитини, її розвитку. На його думку, шкільна бібліотека в різних варіаціях (шкільна, дитинства, отроцтва, історична, технічна тощо – визначені В. О. Сухомлинським типи шкільних книгозбірень – Л.Б.) – є центром духовного життя й джерелом духовного багатства дитини; обличчям та авторитетом школи [1].

У цьому контексті важливою є думка В. О. Сухомлинського про бібліотечного працівника як повноцінного члена педагогічного колективу: «серйозне місце належить у педагогічному колективі шкільному бібліотекарю» [11, с. 64]. У Павлівській середній школі бібліотекар проводив з учнями бесіди про книги, прагнув, щоб кожний із них читав цікаві та корисні книжки, надавав значну допомогу педагогічному колективу у підвищенні грамотності й загальної культури школярів, розвивав у них любов до слова. Педагог високо оцінював роботу бібліотекаря, відзначав його важливу роль у навчальному та виховному процесі школи. Наприклад, під керівництвом бібліотекаря учні 7–10-х класів на стенді розміщували свої анотації про прочитані книжки – «Мої думки про прочитані книжки» [11, с. 64–65].

Безперечно, шкільна бібліотека відіграє важливу роль у підвищенні фахового, методичного й культурного рівня вчителів. Керівництво Павлівської середньої школи цьому приділяло значну увагу, зокрема цікавилася прочитаними вчителями науковими та художніми виданнями, спонукала до створення особистих бібліотек [11, с. 121]. Як описує Василь Олександрович, через брак у повоєнний час методичної літератури педагоги щомісяця поповнювали власні бібліотеки книжками, потім приносили їх до школи для обміну. Для колективної бібліотеки в учительській кімнаті було виділено спеціальне місце: шафа, стіл, стенд для виставок новинок. Так виник спочатку педагогічний куточок, а згодом – педагогічний кабінет. Прикметно, що вчителі обговорювали прочитані видання, кількість яких постійно зростала. Поступово склалася ще одна традиція: під час літніх канікул педагоги купували книжку не лише себе, а ще й для шкільної бібліотеки. При цьому В. О. Сухомлинський зауважував: «Важко переоцінити значення бібліотеки в індивідуальній роботі вчителів з підвищення педагогічного і методичного рівня» [11, с. 122].

Поступово в Павлівській середній школі на базі бібліотеки було створено педагогічний кабінет, куди вчителі передавали методичні матеріали: учнівські твори, плани уроків і виховної роботи, методичні розробки, записи аналізу директора чи завуча відвідуваних уроків, протоколи педагогічних рад та методичних об'єднань, учнівські рукописні журнали, наочні посібники, виготовлені учнями [11, с. 122]. До педагогічного кабінету зверталися вчителі з метою підготовки до уроків. Молоді педагоги з перших днів роботи в школі в ході вивчення матеріалів означеного кабінету знайомилися з педагогічним колективом. Створена бібліотека була джерелом розширення знань учителів із методики навчання предметів, виховання школярів.

В. О. Сухомлинський як директор школи значну увагу приділяв ідеї створення особистої бібліотеки вчителя. Як нам відомо, бібліотека – це зібрання різноманітної літератури: навчальної, методичної, наукової, художньої, довідкової. «Книжка, власна бібліотека – це повітря і для народного вчителя. Без книжки, без пристрасті до читання немає учителя. Читання – це джерело думки і творчості педагога, це саме життя», – зазначав учений [6, с. 254]. Наведемо інше міркування: «Бібліотека вчителя, що поповнюється з тижня в тиждень, – це джерело думки, моральної енергії. Знання, взяті з книжок, стають його власним бажанням, його сумлінням» [5, с. 594]. Водночас він вважав, що «особиста бібліотека вчителя – це, образно кажучи, маленький вогник, від якого займається факел обов'язку в духовному світі вихованця» [4, с. 87]. Ці думки доповнюють одна одну й вказують на важливість такої бібліотеки як для підвищення фахового рівня вчителя, так і для навчальної та виховної роботи з учнями.

Василь Олександрович рекомендував педагогам мати в особистій бібліотеці видання, які розвивають знання програмного матеріалу. Із метою поглиблення елементарних шкільних знань учні під керівництвом учителя мають читати наукові чи науково-популярні книжки, адже це сприяє розумовому розвитку дитини [10, с. 474]. Він радив молодому вчителю щомісяця купувати літературу, зокрема із проблем науки, яку він викладає; про життя та боротьбу людей, котрі можуть стати прикладом для молоді; із психології – «про душу людини – особливо дитини, підлітка, юнака, дівчини». При цьому В. О. Сухомлинський наводив різні аргументи: вчитель має постійно поповнювати наукові знання, щоб бачити розумову працю учнів, крім того, він є «вихователем, учителем життя, наставником дітей та юнацтва», котрому «треба бути знавцем душі людини, яка формується». «Кожна прочитана вами книжка має якість увійти у вашу майстерню виховання як новий тонкий інструмент», – актуально й нині звучить звернення Василя Олександровича до тогочасних молодих педагогів [10, с. 510].

В. О. Сухомлинський вважав, що в особистій бібліотеці вчителя має бути й художня література для вихованців: «Не забувайте, що художній твір, прочитаний вашим вихованцем і сприйнятий його допитливим розумом і вразливим серцем, може стати тією краплею, якої часто не вистачає вихователю для того, щоб шалька терезів схилилася в потрібний вам бік» [10, с. 510]. Він радив учителям під час комплектування особистої бібліотеки для кожного вихованця індивідуально добирати книжки, які мають учити жити.

Керівництво Павлівської середньої школи націлювало вчительство на читання художньої літератури. Так, після створення педагогічного кабінету вчителі вирішили в учительській кімнаті створити «фонд» художньої літератури. В. О. Сухомлинський наводить позитивні результати такої роботи: розвиток інтересу педагога до читання, збагачення колективного життя, виникнення потреби ділитися враженнями від прочитаних видань, особливо з проблем виховання

дітей у школі та сім'ї. Директор школи вважав, що традиція обговорювати нові художні твори «значно збагачувала життя педагогічного колективу, сприяла покращенню виховної роботи, посилювала вплив педагогічного колективу на колектив школярів» [11, с. 125]. У таких заходах активну участь брали батьки, що сприяло зміцненню зв'язків школи та сім'ї. Василь Олександрович описує приклади дискусій, у ході яких учителі й батьки доходили важливих висновків: про вплив сім'ї та школи на духовний світ підлітка, відповідальність дітей перед батьками тощо [11, с. 124–125]. Як помітив учений, поступово інтерес педагогічного колективу до видань передавався й школярам. Класні керівники заохочували учнів створювати класні бібліотечки, проводити конференції читачів [11, с. 126]. Безсумнівно, використання бібліотеки як засобу організації методичної роботи в школі є доцільним.

В. О. Сухомлинський на власному прикладі доводив важливість бібліотеки для професійного зростання, духовного розвитку, самореалізації педагога. Він писав: «Моя особиста бібліотека – це мої мудрі вчителі, до яких я приходжу щоденно порадитися: де істина? Як її пізнати? Як перекласти з душі й серця старших поколінь у душу й серце піростаючого покоління моральні багатства, створені, нагромажені, здобуті людством? Мої книжки – це мої вчителі життя, до яких я щодня звертаюсь із запитанням: як жити? Як бути взірцем для моїх вихованців? Як донести до їхніх сердець сяйво ідеалу?» [10, с. 509]. Василь Олександрович мав багату бібліотеку, до якої відбирав видання лише зі значною художньою цінністю. Він прагнув, щоб «ця бібліотека була критерієм естетичної культури». Бесіди з читачами книжок його бібліотеки приносили радість директору, бо вони «розширювали його педагогічний кругозір» [7, с. 45–46].

Неабияку роль в організації методичної роботи в Павлівській середній школі відігравала шкільна бібліотека. На переконання В. О. Сухомлинського, шкільний бібліотекар мав бути обізнаний зі змістом освітнього процесу, навчальним процесом, позакласною літературою [7, с. 601]. Шкільна бібліотека й власні бібліотеки вчителів були джерелом самоосвіти вчительського колективу. Василь Олександрович у зв'язку з цим писав: «Справжній педагог – книголюб: таке золоте правило життя колективу, що стало традицією» [7, с. 53].

Шкільна бібліотека здійснювала комплексну роботу щодо добору видань для позакласного читання відповідно до навчальних програм. Для учнів старших класів наукову літературу бібліотечні працівники, вчителі відбирали за предметами. Крім того, згідно з різноманітними виявленими в школярів нахилами до праці в рослинництві, механізації, електротехніці добиралися книжки зі шкільної бібліотеки для самостійного позакласного читання [7, с. 137]. На думку Василя Олександровича, шкільна бібліотека має бути засобом виховання інтересу та любові до праці. Звичайно, бібліотека надає дієву й системну допомогу як учителям, так і учням.

При бібліотеці Павлівської середньої школи діяв бібліотечний гурток, який здійснював організаційну роботу щодо формування потреби в учнів у читанні. Так, в окремих шафах зберігалася збірка «Безсмертні твори світової літератури», які вважалися обов'язковими для прочитання. Школярі в спеціальному журналі відзначали прочитані ними книжки із представленої збірки [7, с. 108]. Журнал був предметом аналізу стану читання учнів із метою виявлення тих, які мало надавали цьому увагу. Результати обговорювали на педагогічній раді.

Із метою пробудження інтересу учнів до читання, розширення знань за межами програми вчителів на стендах, присвячених новинкам науки та техніки, у кімнаті для читання, шкільній бібліотеці, навчальних кабінетах виставляли відповідні наукові видання й брошури. Це спонукало учнів під керівництвом учителів до бесід і дискусій щодо різних проблем науки та техніки [7, с. 242]. В. О. Сухомлинський надавав великого значення читанню додаткової літератури не випадково. За його словами, «якщо є інтерес до читання того, що не обов'язкове для вивчення, то учень з інтересом читає й підручник» [7, с. 243]. Добір літератури бібліотечні працівники здійснювали в тісній співпраці з педагогами.

Важливими для сьогодення є висновки Василя Олександровича про особисті бібліотеки вчителів, педагогічний кабінет і шкільну бібліотеку як основу «вдосконалення педагогічної майстерності та високого рівня духовного життя колективу сільської школи» [11, с. 123]. На його переконання, директор, завуч школи мають спонукати педагогічний колектив у ході читання наукової та методичної літератури ознайомлюватися з досвідом інших шкіл, порівнювати його з власною практичною роботою, проявляти ініціативу у виборі методів навчання й виховання. Позитивно, що до будь-якої поради керівництва школи вчителю додавався підготовлений бібліотекарем список рекомендованої літератури для читання.

Висновки. Аналіз педагогічних праць В. О. Сухомлинського свідчить, що він надавав значної ваги бібліотеці в процесі розгортання методичної роботи в школі. В освітньому просторі Павлівської середньої школи важливе місце відводилося бібліотеці як дієвому засобу підвищення фахового рівня педагогічних кадрів, взаємного професійного збагачення членів педагогічного колективу, розширення методичних знань, а отже, досягнення нових форм і методів навчання та виховання учнів. Особиста бібліотека вчителя, педагогічна бібліотека, особиста бібліотека директора, а також такі форми роботи, як обговорення педагогічним колективом прочитаних книжок, зокрема методичної літератури, добір літератури для позакласного читання, бесіди про методи навчання та виховання, бібліотечний гурток, обговорення проблеми читання на педагогічних радах, природно ввійшли в організацію керівництвом школи методичної діяльності.

Викристалізовані в ході творчої співпраці з педагогічним колективом способи долучення бібліотеки до методичної роботи можуть набути нового життя в практиці сучасних шкільних бібліотек як раціональні зерна інформаційного забезпечення освітнього процесу.

Безсумнівно, шкільний бібліотекар має бути обізнаний зі змістом навчання та виховання, навчальними програмами, напрямками методичної роботи з метою комплектування фонду шкільної бібліотеки, організації інформаційного супроводу навчального й виховного процесів із використанням інноваційних форм і методів. Ідеї педагога актуалізуються нині в умовах розбудови Нової української школи, нових інформаційних викликів, дискурсів про модель шкільної бібліотеки.

Перспективи подальших наших наукових пошуків можуть бути спрямовані на вивчення ролі бібліотеки в розвитку методичних знань молодого вчителя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Березівська Л. Д. В. О. Сухомлинський про читання як засіб формування культури духовних потреб дитини / Л. Д. Березівська // Педагогічний альманах : зб. наук. пр. / Херсон. акад. неперерв. освіти. – Херсон, 2018. – Вип. 171. – С. 10–16.
2. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи : ухвалено рішенням колегії МОН України від 27.10.2016 // Міністерство освіти і науки України : [офіц. портал]. – Київ, 2016. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 03.09.2019).
3. Савченко О. Я. Модернізація початкової освіти: діалог з В. О. Сухомлинським / О. Я. Савченко // Наукові записки / Центральноукр. держ. пед. ун-т ім. В. Винниченка. – Кропивницький, 2018. – Вип. 171. – С. 17–22. – (Серія «Педагогічні науки»).
4. Сухомлинський В. О. Етика взаємовідносин у педагогічному колективі школи : [з неопубл. кн. «Педагогічна культура»] / В. О. Сухомлинський // Радянська школа. – 1977. – № 11. – С. 77–89.
5. Сухомлинський В. О. Методика виховання колективу / В. О. Сухомлинський // Вибр. твори : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. – Київ, 1976. – Т. 1. – С. 403–637.
6. Сухомлинський В. О. Народний учитель / В. О. Сухомлинський // Вибр. твори : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. – Київ, 1977. – Т. 5. – С. 239–255.
7. Сухомлинський В. О. Павлівська середня школа / В. О. Сухомлинський // Вибр. твори : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. – Київ, 1977. – Т. 4. – С. 7–390.
8. Сухомлинський В. О. Розвиток індивідуальних здібностей і нахилів учнів / В. О. Сухомлинський // Вибр. твори : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. – Київ, 1977. – Т. 5. – С. 122–145.
9. Сухомлинський В. О. Розмова з молодим директором / В. О. Сухомлинський // Вибр. тв. : в 5 т. – Київ : Рад. шк., 1977. – Т. 4. – С. 391–626.
10. Сухомлинський В. О. Сто порад учителю / В. О. Сухомлинський // Вибр. твори : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. – Київ, 1976. – Т. 2. – С. 417–654.
11. Сухомлинський В. А. Педагогический коллектив средней школы (из опыта работы сел. шк.) / В. А. Сухомлинский. – Москва : Учпедгиз, 1958. – 207 с.

Дата надходження до редакції: 27.09.2019 р.